

ДРАМАТУРГІЯ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО:

ОБРАЗИ І ПРООБРАЗИ

Анатолій НОВИКОВ (Глухів)

У духовній спадщині Марка Кропивницького чимало творів, в яких знайшли віддзеркалення події, що мали місце в реальному житті. Прототипами дійових осіб його п'єс нерідко були сусіди і знайомі митця. Це важливі штрихи як до біографії письменника, так і для кращого розуміння його літературного доробку.

Ключові слова: образи, прообрази, сусіди, знайомі.

The spiritual heritage of Marko Kropyvnytsky contains many works reflecting the events which took place in real life. The author's neighbours and acquaintances often became the prototypes of his plays. These are important details of the writer's biography and they help with better understanding his literary heritage.

Keywords: images, prototypes, neighbours, acquaintances.

Аналіз літературної спадщини Марка Кропивницького, інших джерел, які так чи інакше пов'язані з творчістю драматурга, дає підстави стверджувати, що письменник активно черпав матеріал для своїх п'єс з реального життя. Відомий український поет і театрознавець Микола Вороний, зокрема, зазначає, що прототипами окремих драм і комедій Кропивницького стали його знайомі ще з дитячих років. Характерним прикладом є Іван Непокритий з драми “Дай серцеві волю, заведе у неволю”. Згаданий персонаж, “як оповідав нам сам шановний автор, “живісенський, взятий з самого життя. Се був молодий хлопець, що з власної охоти пішов в москалі замість свого приятеля, котрий в противнім разі мав би покинути молоду жінку. Кілька типів в “По ревізії” і ін. також взято з дійсного життя, але вже трохи пізніш” [2, 241].

Вельми цікаві свідчення щодо створення Кропивницьким образу Йосипа Бичка можна віднайти у книзі М. Смоленчука “Марко Кропивницький і його рідний край”. Спираючись на спогади сучасників, дослідник зауважує, що прообразом центрального персонажа драми “Глитай, або ж Павук” є один із херсонських земляків Кропивницького поміщик Бредюков, який був справжнім глитаєм і для збагачення “не гребував ніякими засобами. Він обкрадав і експлуатував навіть свого брата, навіть рідна мати була в нього

на становищі наймички”. Щось подібне можна сказати і про дружину поміщика, яка після семи років подружнього життя змушена була втекти від Бредюкова.

Від Бичка так само тікає дружина. Важливою є й та обставина, додає Смоленчук, що п'єсу “Глитай, або ж Павук” Кропивницький “завершив саме в Андріївці, тобто у володіннях цього поміщика; звідси й надіслав її видавцеві” [11, 65].

Пряме відношення до подій, що відбувалися на Херсонщині, має й драма “Перед волею” (1899), в якій ідеться про трагічну історію кохання молодого скрипаля-кріпака Юрка з поміщицькою донькою Орисею. Сюжетом для п'єси послужили біографічні дані з життя вітчима письменникової матері Івана Андрійовича Дубровинського. “Багато що з минулого, – згадує син Кропивницького Володимир, – так і залишилось назавжди нез'ясованим і стало чимось легендарним <...> Це тим більше продовжувало тривожити художню уяву Марка Лукича” [5, 68].

Вельми активно до місцевого матеріалу звертається драматург і в останній період життя, коли мешкає на своєму хуторі Затишок. Свідченням цього є вже один із перших його творів цієї доби – драма “Олеся” (1891). Ця назва, як зауважує син Кропивницького Володимир, з'явилася не випадково. Так письменник довгі роки іменував свою улюблену доньку Олександрю [5, 69], яку назвали на честь Олександри Вукотич – першої дружини Кропивницького.

Прообразами інших героїв п'єси, Леоніда Загриви й Кіндрата Балтиза, стали сусіди Кропивницького – відповідно багатий поміщик Булацель і його управитель Марков. Увагу драматурга привернула трагічна історія, що на початку 1890-х років сталася в Куп'янському повіті. Господарство одного з найбільших землевласників Харківської губернії Булацеля (йому належало 10400 десятин землі) несподівано зазнало краху. Майно поміщика було продано з молотка, а сам він застрелився в одному з харківських готелів. Більшу частину землі свого колишнього хазяїна (в тому числі й кінний завод у Щенячому) прибрав до своїх рук Марков. Кропивницький був свідком цієї

життєвої драми й відобразив її у згаданій п'єсі. Ясна річ, що на своєму життєвому шляху автор зустрічав чимало таких Балтизів і Загрив. Тому їх не можна повністю ототожнювати з якимись конкретними людьми.

Сценічна історія “Олесі” розпочалася в повітовому місті Куп'янську Харківської губернії. Вперше виставили її з рукопису члени місцевого театального гуртка під керівництвом автора. “Влітку 1891 року, – описує цю подію С. Сумний, – Марко Лукич одержав дозвіл цензури на постановку триактної драми “Олеся”. Він запросив до себе в гості куп'янських аматорів, прочитав їм нову п'єсу і запропонував: “Поки ще драма буде видрукувана, спробуємо її поставити в Куп'янську з мого рукопису. Надія Василівна вже ролі виписала” [12, 193].

На професійній сцені “Олеся” вперше було зіграно трупю Кропивницького 4 лютого 1892 року під час гастролей у Варшаві.

Цікаво, що з “Олесею” перегукується чеховський “Вишневий сад” (1903), де так само порушується тема розорення поміщицьких господарств і народження сільської буржуазії. Можна навіть провести окремі паралелі між цими п'єсами. Так, поміщик Леонід Загрива з драми “Олеся” своєю поведінкою й ліричними монологами багато в чому нагадує чеховську Любов Ранєвську, а прагматичність Кіндрата Балтиза має спільні риси з діловою хваткою Єрмолая Лопакіна. Свідченням цього є відповідні сцени у згаданих творах. У Кропивницького:

Л е о н і д П е т р о в и ч ... “Прощайте вы, поля родные, ты, степь привольная прости”!.. Под этим роскошным кленом как часто в детстве я играл; помню, юношей всегда любил понежиться в его прохладной тени, вдыхать аромат душистых ветвей и уноситься в заоблачный мир, в мир фантазий и грез. Роскошный клен, не правда ли?..

К і н д р а т А н т о н о в и ч. Довго вже він і розкошує, цей клен. Ловка буде з нього соха в кошару.

Л е о н і д П е т р о в и ч (*випив стакан вина*). Что-о? Ты срубишь его?

К і н д р а т А н т о н о в и ч. А доки ж йому рости?

Л е о н і д П е т р о в и ч. Ты испортишь чудный вид, дивный ландшафт!..

К і н д р а т А н т о н о в и ч. Деякі люде і досі пригадують ландшапти, як, бувало, покійні батюшка ваші, царство їм небесне, вічний покій їх душечці, захочуть кого з мужиків

вихворостить, зараз відчинять оце саме віконце та й гукають на отамана: “А веди його, шельму, сюди, під цей ланшах, розложи його під оцім кленом, в холодку, щоб сонце не припікало, та всип п’ятдесят гарячих”. Зараз розчепірять і почнуть стьобать... [6, с. 306 – 307].

У Чехова читаємо:

Л ю б о в ь А н д р е е в н а (*глядит в окно на сад*). О, мое детство, чистота моя! В этой детской я спала, глядела отсюда на сад, счастье просыпалось со мною каждое утро, и тогда он был точно таким, ничто не изменилось. (*Смеется от радости.*) Весь, весь белый! О сад мой! После темной ненастной осени и холодной зимы опять ты молод, полон счастья, ангелы небесные не покинули тебя... [13, 626].

Монолог Лопахіна:

Л о п а х и н... Я купил имение, где дед и отец были рабами, где их не пускали даже в кухню ... Эй, музыканты, играйте, я желаю вас слушать! Приходите все смотреть, как Ермолай Лопахин хватит топором по вишневому саду, как упадут на землю деревья! [13, 650 – 651].

Доцільно провести паралелі також між представниками молодого покоління, що є виразниками нового більш справедливого життя. У Кропивницького таким персонажем є Олеся з її прагненням бути корисною знедоленому сільському людові, а у Чехова – Аня й студент Трофімов.

Певна спорідненість відчувається й між образами старих слуг – Павла в “Олесі” й Фірса у “Вишневому саду”. Обидва вони, як тіні минулого, нагадують про колишнє “аристократичне” життя своїх попередніх господарів.

Уславлений російський драматург був добре обізнаний з творчістю свого українського колеги. На межі XIX – XX століть п’єси Кропивницького користувалися великою популярністю не тільки в Україні, а і в Росії. Мабуть, не випадково головного героя свого оповідання “Людина у футлярі” Белікова Чехов устами іншого свого персонажа називає “Глитай, або ж Павук” [13, 261].

Таким чином, цілком імовірно, що поштовхом до написання “Вишневого саду” була драма Кропивницького “Олеся”, створена на 12 років раніше за чеховський шедевр.

Із змісту п’єси “Замулені джерела” (1895) можна зрозуміти, що дія цього твору теж відбувається на Харківщині – поблизу драматургового хутора, свідченням чого є те, що у творі фігурують такі міста, як Куп’янськ і Ізюм, села

Бригадирівка і Щеняче (тепер – Волоська Балаклія) [6, 496; 497]. Всі ці населені пункти розташовані недалеко від Затишка.

1900 року Кропивницький закінчує роботу над комедією “Супротивні течії”, в якій згадуються сусідні з Затишком села – Бугаївка [7, 163], Щеняче [7, 166], Гороховатка і Сеньково [7, 177]. Можна з упевненістю стверджувати, що місце знаходження слободи Шумиха, де розгортаються описані в п’єсі події (до речі, назва цього населеного пункту могла з’явитись як антитеза найменування письменникового хутора), географічно збігається з одним із найближчих до Затишка сіл – Сподобівкою. Підставою для такого висновку є, по-перше, те, що Сподобівка знаходиться ніби в “оточенні” згаданих сіл. По-друге, в комедії є пряма вказівка на те, що Шумиха розташована “за десять верстов” від Щенячого [7, 166]. А це приблизно та відстань, що розділяє Сподобівку й Щеняче (Волоську Балаклію).

До цього слід додати, що головну героїню п’єси Кропивницький назвав Надією “на честь своєї діяльної дружини” [5, 69].

Прототипами героїв комедії “Мамаша” (1903) стали письменникові сусіди – багаті міщани Максимови, що мешкали в найближчому до Затишка хуторі Терновому. Це були переселенці з Таврії. Садибу й землю вони купили на початку 1903 року в землевласників Шиліних. За словами сина Кропивницького, Максимови привертали до себе увагу деякими дивацтвами. “Батько й син у присутності навіть сторонніх людей, не соромлячись, частували один одного триповерховою лайкою. Не відставала від них і стара Максимиха – висока, худа, некрасива жінка з постійною цигаркою в зубах. Своїми цинічними висловами й лайкою вона могла підібгати за пояс будь-якого розбещеного мужика”. Коли захворів старший Максимов (за всіма ознаками на дифтерит), його дружина й син не захотіли викликати лікаря, за яким, до речі, і їхати далеко не було потреби, оскільки медичну допомогу хворому могла надати Надія Василівна Кропивницька – лікар за фахом. На нарікання драматурга син сусіди брутально заявив: “А для чого кликати лікаря? Не Мафусаїлів же вік жити старому?” Через кілька днів Максимов помер.

Ширились чутки, що стара Максимиха та її син з нього ще живого знімали мірку для труни. Невдовзі після поховання в садбі Максимових сталася пожежа. А через деякий час одна за одною ще дві. Згоріло кілька скірт ще не молоченого збіжжя, клуня, комора, сарай для худоби та ще дещо. “Причину пожежі з’ясувати не вдалося, але запідозрювали декого з обрахованих хазяями робочих <...> Розповідали деякі зі сміхом, а інші з жахом, що після третьої пожежі знавісніла Максимиха схопила з тину кіл, побігла в садок, де був похований старий, і почала несамовито гамселити колом по могилі, промовляючи з властивим їй лексиконом: “Ах ти, сякий-такий розтакий? Сам здох, а тепер і наше добро до себе перетягаєш?!” [5, 93 – 94].

Багато що зі згаданих подій знайшло відображення в драмі Кропивницького “Мамаша”, де під іменами Кузьми Гніта, Олімпіади Митровни, Єлисея й Варвари виведено відповідно старого Максимова, його дружину, сина й невістку. На прикладі сім’ї Максимових письменник правдиво відобразив події, що відбувалися в українському селі, зокрема на Слобожанщині, на початку ХХ століття.

Чимало епізодів, описаних у п’єсі, взято, як уже йшлося, з реального життя. До таких моментів належить і сцена про організацію дитячих ясел. В. Гунько, спираючись на свідчення сучасників, розповідає, що на літній період у селах Щенячому і Сторовірівці ентузіасти створювали дитячі ясла. Земство виділяло на цю шляхетну справу приблизно половину коштів від необхідної суми. Решту складали пожертвування заможних селян і поміщиків [3, 171], до яких насамперед і наймалися батьки цих дітей.

За переказами старожилів, фінал родини Максимових був жахливим. Усіх їх, за винятком маленького хлопчика, який заховався в печі за дровами, через багато років після описаних у комедії подій (невдовзі після революції 1917 року) порізали якісь бандити. Можливо, до цієї трагедії був причетний і хтось з колишніх наймитів.

Уперше світло рампи комедія Кропивницького “Мамаша“, як і “Олеся“, побачила у виконанні згаданого вже Куп’янського товариства аматорів

сценічного мистецтва. Сталося це 1904 року, відразу після одержання дозволу на постановку. До речі, на вимогу цензури драматург змушений був суттєво змінити фінал комедії. В новому варіанті Єлисей розкаюється за свою нешляхетну поведінку, називає себе Каїном. Таким чином, зло було покаране.

За словами драматургового сина Володимира, під час репетиції актори дуже старанно виконували всі вказівки і вимоги Кропивницького. Тому прем'єра пройшла з успіхом. Щоправда, “декого з глядачів бентежило, як це потім стало відомо, що фабула п'єси взята з життя знайомих осіб і нагадує минулі події в повіті, хоч у творі багато про що із зрозумілих тоді причин було недомовлено” [5, 101 – 102].

Згадка про одне з найближчих до Затишка сіл – Дуванку – є в невеличкому творі “Ошибка провзойшла”, котрий Кропивницький не без підстав назвав “етюдом з природи” (1904). “Я й забув вам сказати! чули, – розповідає письменник устами сільського старости Терешка Сметани, – Хведька з Дуванки хвалився, що в них туж-туж буде монополька, вже, каже, обстроюють хату” [7, 341].

Те ж саме можна сказати й про п'єси “Розгардіяш” і “Скрутна доба”. “В цих моїх творах, – відзначає автор у листі від 28 травня 1906 року до депутата Державної думи Л. Шрага, – <... > я взяв цілком те, що твориться в сусідніх слободах, об чім турбуються селяне і як мізкують” [9, 511]. А через кілька місяців у листі до Л. Комарова уточнює: “В “Розгардіяші” солдат взятий з життя, цей факт з двумужеством вчинився в іменні нашого председателя земської управи” [9, 517].

У “Розгардіяші” описуються події, що мали місце в Куп'янському повіті під час російсько-японської війни 1904 – 1905 років. Один із трьох синів Дениса Шаповаленка Прохор одружився з коханою дівчиною Катрею. Однак розпочалася війна, і Прохора призвали до війська. “Що ж... Царська воля – закон... Не судилось мені тихе сімейне життя...” [8, 17], – говорить він на прощання молодій дружині. Через деякий час приходять страшна звістка, що

шпиталь, де лікувався поранений Прохор, спалили японці. Посумувавши, Катря вдруге виходить заміж, але тут несподівано повертається живий Прохор.

Пряме відношення до подій, які відбувалися під час бурхливих років першої російської революції на хуторі письменника та в сусідніх з ним населених пунктах має й п'єса “Скрутна доба”, що супроводжується ремаркою: “діється на Харківщині, в кінці 1905 року”. Ось що відносно цього твору розповідає син драматурга: “Мабуть, на початку 1906 року Марко Лукич під враженням подій останнього часу, спостережень і розповідей почав писати ще одну нову п'єсу – “Скрутна доба” <...> Деяким дійовим особам у творі він надав рис схожості з нашими найближчими сусідами. Передав почасти їхні висловлювання з наболілих питань. Читання автором п'єси робило незвичайно сильне й життєве враження. Можна згадати декого з прототипів у цій п'єсі. У характері Торохтія й манері його мови, коли читав п'єсу Марко Лукич, ми легко впізнавали сусіду Максимова. Вже раніше він був виведений у п'єсі “Мамаша”. Панночка Ястребова одним прізвищем своїм змушувала згадати Зінаїду Дмитрівну Соколовську. Окремі фрази її й вирази теж були зафіксовані <...> В образі Руфимовича було багато спільного з нашим далеким сусідом Абрамом Мойсейовичем Рабіновичем” [5, 124 – 125].

Схожість окремих персонажів зі своїми прототипами була настільки очевидною, що всі знайомі й самі вони впізнавали себе в тих чи інших дійових особах. Не обійшлося й без казусів. За словами Володимира Кропивницького, родич Соколовської О. Молотков у зв'язку з цим влаштував у них в домі “невеличкий бешкет”. “Ви перекручуєте факти! – кричав розгніваний сусіда. – Адже Ястребова вона, а зять її я! Але я ніколи не був військовим, а в п'єсі вашій її зять військовий. Отже, ви написали неправду” [5, 125].

Однією з центральних дійових осіб твору є поміщик Антон Степанович Деревіцький, прототипом якого був, на нашу думку, сам автор. Радянські літературознавці й театрознавці однобоко висвітлювали образ Деревіцького. Уже однієї належності цього героя до панівного класу для них було досить, аби зараховувати його до прихованих ворогів селянства. “Драматург правильно

показав найсуттєвіші риси революції – домагання селянами землі, ненависть їх до поміщиків, – писав, зокрема, Й. Куриленко, – але не уникнув некритичного показу “ліберального” поміщика Деревіцького, який хоче паралізувати революційні настрої селянських мас” [10, 123].

Подібну характеристику Деревіцькому дає і М. Йосипенко – автор відомої монографії “Марко Лукич Кропивницький” (1958). Цей останній так само вважає, що згаданий персонаж “зовсім не ліберал за переконаннями. Він глибше ніж інші розбирається в “ситуації” і робить усе для того, щоб зберегти свої поміщицькі привілеї й добробут. Він бачить неприпустимі прорахунки царського уряду в земельному питанні, не поділяє його репресивних заходів стосовно усієї маси селян – репресіями, на його думку, миру між селянами і поміщиками не встановиш. А між тим із селянами слід би будь-що “поладнати”, бо інакше вони самі підуть проти землевласників і приєднаються таким чином до загальних революційних страйків по містах”. Отже, на думку дослідника, Кропивницький зумів тонко й вірно розкрити “всю облудну тактику класу Деревіцьких, його приховані, а тому особливо небезпечні методи “усовіщать” мужика, “поладнати” з ним, відволікаючи у цей спосіб його увагу від революційних виступів робітничих мас” [4, 254 – 255].

Звичайно, ці автори дещо суб’єктивно тлумачать образ Деревіцького. Адже насправді у своїх прагненнях знайти спільну мову з селянами той переймається не так інтересами панівного класу, як долею українського селянства. Це видно з багатьох епізодів п’єси. “Вірте, що не всім мужикам погром на умі, – звертається Деревіцький до Супоні, – <...> не слід обвинувачувати людей огулом; бо завжди помилитесь. Ви не знаєте мужика... А я його знаю і певен, що багатьох можна зупинити щирою розмовою і усовістити, бо у багатьох ще живе бог в душі. А от як загублять віру в бога, тоді пиши пропало <...> Декотрі утиски та насилля неначе до того ведуть <...> Тоді буде всім горе!.. А доки що я певен в тім, що з народом завжди можна поладнатись, коли б тільки не керували ним проходимці та лиходії, а під час і горілка...” [8, 59 – 60].

Деревіцький вважає, що претензії селян на землю справедливі. “Треба тільки мужикові як неосвіченому розтлумачить до ладу, як здобути землю – без грабунку та насильства” [8, 60]. Він, до речі, допомагає селянам не тільки на словах. Один із персонажів п’єси, безземельний селянин Йосип, дякує Деревіцькому за те, що той навчив його грамоти, допоміг опанувати ремесло. “Тоді у вас за кучера був Онисько, – каже Йосип, – котрого ви присогласили, щоб вчив нас чоботи шить <...> І от я сяк-так шпортаю чоботи і, хоч безземельний, а хліб їм з свого ремества, і не голий, і не босий” [8, 98].

Виступаючи проти насильницького переділу землі, Деревіцький добре усвідомлює, що насильство призведе до ще більшої біди. У цьому він намагається переконати й односельців, з якими має загалом непогані стосунки. Утім, останні події свідчать про те, що селяни все-таки не зовсім йому довіряють. Вони, наприклад, щиро переконані в тому, що саме пан сповістив станового про мітинг, хоча насправді цього не було. В умовах класового протистояння збуджена юрба схильна радше повірити лавошникові Микишці, який усе це вигадав задля власної користі, а не поміщикаві. У зв’язку з цим Деревіцький гірко констатує: “Так виходить, що Микишці більш віри, ніж мені? Ну що ж, я не маю права гніватись на вас за це... Микишка вам свій, а я пан; а коли пан, то й ворог ваш?.. Отака мені честь і шана за 26 год сумежного правдивого життя, за людське поводження з вами, за щире обіходження?” [8, 106].

Щось подібне пережив і автор твору. “Пригадуються деякі щиросерді, безхитрі бесіди й роздуми наших дворових слуг, – згадує син драматурга. – Один з кучерів – Григорій, по-своєму резонно, заспокоював Марка Лукича, кажучи, що йому нічого боятися яких би то там не було неприємностей, тому що відберуть тільки землю й худобу, все ж останнє залишать, не чинячи насильства і лиха. Інший кучер – Матвій зовсім по-дружньому казав, що йому особисто нічого не потрібно, дома у нього все є, а ось один невеличкий хлівець у нас у дворі він уже давно собі приглядив <...> в разі чого, його вже він, безумовно, забере. Нічний сторож Олексій Єремійченко <...> відверто

міркував: “А я, як тільки прийдуть вас грабувати, катало об землю, через ліс та й додому” <...> Можливість “грабування” так чи інакше багатьма передбачалась!” [5, 123].

Проте драматург добре розуміє, що “не Стецько, не Грицько грабують, палять і руйнують! Руйнується старий, неможливий устрій життя!” На з’їзді землевласників Куп’янського повіту, скликаного для обговорення заходів проти можливих революційних ексцесів, Кропивницький був на боці тих, хто пропонував застосовувати розумні й людяні заходи щодо розбурханого селянства, а не вдаватися до масових репресій. “Звичайно, при такому розладі, – розмірковує письменник, – з кожної щілини вилазе всяка нечисть; але знищенням або тимчасовим приборканням її справи не вирішиш <...> Добре роби, добре й буде!” [1].

Важливим штрихом до характеристики Деревіцького є його співчутливе ставлення до тих, хто бере безпосередню участь у революційних подіях. Він не тільки не осуджує за це свого сина Женю, а, навпаки, дізнавшись про його поранення, з сумом зауважує: “Що ж, нехай частка і нашої крові проллється за волю народну...” [8, 102]. Слова Деревіцького співзвучні з почуттями самогописьменника, котрими він ділиться з М. Сумцовим у листі від 26 травня 1905 року: “Ох, господи милостивий, допоможи хоч разочок дихнути повільним повітрям, почути вільний спів “Марсельєзи” [9, 503].

Навіть прізвище Деревіцького співзвучне з прізвищем автора твору, що теж свідчить на користь нашої гіпотези.

У кінці 1907 – на початку 1908 року Кропивницький закінчує п’єсу “Старі сучки й молоді парості”, котру характеризує як “малюнки сільського життя”. Однією з основних тем твору є просвітницька діяльність на селі молоді української інтелігенції в умовах панування “влади темряви”. Події, описані в п’єсі, сталися в сусідньому із Затишком селі – Бугаївці. Як зазначає драматургів син Володимир, “швидко розбагатілий “комерсант” на прізвище Носик незаслужено дуже різко образив у школі вчительку. Про це з обуренням говорили навкруг”. Саме цей випадок і став приводом для написання п’єси, де

Носик виведений під прізвищем Кирпи, а прототипом Музиченка послужив інший мешканець села Бугаївки – Скрипниченко. Обидві згадані постаті нагадують своїх героїв навіть своїми прізвищами. “В інших дійових особах, – провадить далі мемуарист, – почасти ми знаходили схожість також з деякими сусідами і знайомими”. Запозичив драматург з навколишнього життя й “окремі розмови чи характерні штрихи” [5, 152].

В духовній спадщині Марка Кропивницького можна віднайти чимало творів, у яких знайшли віддзеркалення події, що мали місце в реальному житті. Особливо багато таких п'єс належить до останнього періоду життя драматурга, коли він мешкав на хуторі Затишок. Прототипами дійових осіб цих п'єс нерідко були, як уже йшлося, сусіди і знайомі митця. Все це важливі штрихи до біографії письменника, кращого розуміння його творів, безцінний матеріал до історії нерозривно пов'язаного з ним українського театру, літературно-мистецького процесу доби.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Бич-Лубенський К.* Памяти М. Л. Кропивницького / К. Бич-Лубенський // Утро. – 1910. – 21 апреля.
2. *Вороний М.* Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Микола Вороний. – К.: Наук. думка, 1996 – 700 с.
3. *Гунько В.* Марко Лукич Кропивницький у колі земляків / Віталій Гунько // Прапор. – 1985. – № 12. – С.168 – 172.
4. *Йосипенко М.* Марко Лукич Кропивницький / Микола Йосипенко. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958. – 324 с.
5. *Кропивницький В. М.* Із сімейної хроніки Марка Кропивницького: (Спогади про батька) / Володимир Кропивницький. – К.: Мистецтво, 1968. – 214 с.
6. *Кропивницький М.* Твори в 6-ти т. / Марко Кропивницький. – К.: Держлітвидав УРСР, 1958. – Т. 2. – 539 с.
7. *Кропивницький М.* Твори в 6-ти т. / Марко Кропивницький. – К.: Держлітвидав УРСР, 1959. – Т. 3. – 359 с.
8. *Кропивницький М.* Твори в 6-ти т. / Марко Кропивницький. – К.: Держлітвидав УРСР, 1959.– Т. 4. – 379 с.

9. *Кропивницький М.* Твори в 6-ти т. / Марко Кропивницький. – К.: Держлітвидав УРСР, 1960. – Т. 6. – 672 с
10. *Куриленко Й.* Класик української драматургії / Й. Куриленко // Марко Лукич Кропивницький. Збірник статей, спогадів і матеріалів. – С. 110 – 129.
11. *Смоленчук М.* Марко Кропивницький і його рідний край / Микола Смоленчук. – К.: Мистецтво, 1971. – 78 с.
12. *Сумний С.* Сторінки з минулого / Семен Сумний // Спогади про Марка Кропивницького. Збірник. – С.191 – 193.
13. *Чехов А. П.* Избранные сочинения. В 2-х т. / Антон Чехов. – М.: Худож. лит. 1979. – Т. 2. – 701 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Новиков Анатолій Олександрович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: історія української літератури, драматургія, театр.